



Abbâsî İhtilali Safhasında Hilâfet/İmâmet Konusundaki Meşrûiyet Sağlama Çabaları¹

Kübra KÜNTAŞ²

Özet

Abbasoğulları, Emeviler'in iktidarı sürecinde Alioğullarının hilâfet taleplerine ve bu doğrultuda giriştikleri savaflara destek vermeyerek, Alioğullarının çektiği sıkıntı ve eziyetlere karşılık, Emevilere karşı ayaklanmamaları tavsiyesinde bulunmuşlardır. Fakat Abbasoğullarının (H.96/M.715) tarihinden itibaren başlayan ihtilal hazırlıkları ve akabinde Emevileri devirmelerinden sonra kendi konumlarını güçlendirip, kendilerine geçen hilâfet makamını meşrû bir zemine oturarak bu makamın kendi hakları olduğu tezini vurgulamışlardır. Abbasoğullarının kendilerini Hz. Peygamberin (sav) Ehl-i Beyt'inden saymaları tabii idi. Ancak onlar, Alioğullarının tarihi olarak yükledikleri misyona benzer bir avantajı elde edememişlerdi. Bu misyon, bizzat Hz. Ali'nin hilâfetiyle tesis edilmiş, bilâhare oğullarının, özellikle Hz. Hüseyin'in, aynı pâyeyi taleple ortaya çıkışlarıyla halk arasında destek kazanmış, başarılı olamamasalar da, gerek Ali evlâdının, gerekse onlar adına başlatılan isyanların Emevi iktidârından bunalmış geniş kitlelerce ümit beklentisi oluşuyla da iyice kemiklemişti. Bu misyon ve liderlerine türlü anlamlar yüklenmiş ve her ne kadar çerçevesi ve muhtevâsı değişken, muğlak ve çeşitli de olsa, genel Alioğlu hareketinin gittikçe ifrâta kaçan bir taraftar kitlesi oluşmuştu. Bu yüzden Abbasoğulları adına başlatılacak bir hareketin, kısa sürede kendini böyle güçlü bir misyonun öznesi haline getirecek tezlere sarılması gerekiyordu. Bu tezlerin en önemlisi, hilâfetin sadece Abbasoğullarının bilek gücüyle kazandıkları bir şey olmadığını, bu mevkinin onların atalarının hakkı olduğunu ve esâsen atalarının da bu haklarını talep yönünde girişimlerde bulduklarını isbâta yönelik olanıdır.

Anahtar Kelimeler: Abbasoğulları, Alioğulları, Hilâfet, İmâmet, Meşrûiyet.

Efforts To Give Legitimacy To The Caliphate/Imamate During the Abbasid Revolution

Abstract

Abbasids, did not support the demands of Aliogul's for the Caliphate and the wars they waged in the process of power of the Umayyads. They advised them not to rebel against the Umayyads. However, after the revolutionary preparations of Abbasids starting from 715 onwards and following the overthrow of the Umayyads, in order to strengthen their position, they emphasized the position of the caliphate in legitimate grounds and stressed that it was their rights. It was true that the Abbasids counted themselves from the family of the Prophet(saas): but they were not able to achieve an advantage similar to the mission of the Aliogul's. This mission was established by Hz. Ali himself and then, his sons, especiallh Hz. Huseyin, received support from the public due to their emergence with the same demand. Aliogul's rebellion, even if they did not succeed, created the expectation of the hope for many people. This mission and its leaders have different meanings. and although the frame and its content were variable, vague and diverse, this general Alioglu movement had become increasingly vociferous. For this reason, a movement to be initiated in the name of Abbasoğulları, had to hold on to the these which would soon become the subject of such a powerful mission in a short time. The most important of all is the thesis that the caliphate is not something that is gained only by the power of the Abbasids. this position is the right of their ancestors and they are attempting to demand the rights of their ancestors.

Keywords: Abbasids, Aliogullari, Caliphate, İmammate, Legitimacy.

¹ Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi II. Dil ve Kültür Çalışmaları Öğrenci Sempozyumu'nda sunulmuş bildiridir.

² Erciyes Üniversitesi Lisans Öğrencisi, Tarih Bölümü, kuntaskubra@gmail.com.

Giriş

H. Muhammed'in vefatından sonra Müslümanlar devletlerinin varlığını devam ettirebilmek için yeni bir lidere ihtiyaç duymuşlardır. Ancak H. Muhammed kendinden sonra birini lider tayin etmediği için bu durum "hilâfet meselesi" sorununu ortaya çıkaracaktır (Bozkurt, 2006, s.9). H. Ebû Bekir (H.11-13/M.632-634), Müslümanların ilk halîfesi seçilmiş, daha sonra bu durumu H. Ömer (H.13-23/M.634-644), H. Osman (H.23-35/M.644-656) ve H. Ali'nin (H.35-40/M.656-661) hilâfeti takip etmiştir (Apak, 2012, s.18).

H. Osman'ın öldürülmesi Müslümanların birliğini bozan ve gruplaşmaların önünü açan ilk sebeplerden biridir. (Hasan, 1991, s.37). Muâviye b. Ebû Süfyan, H. Osman'ın katillerine gereken cezanın verilmediğini bahane ederek H. Ali'ye karşı isyan etmiştir (Hasan, 1991, s.43). H. Ali ve Muâviye b. Ebû Süfyan arasındaki mücadele sonucunda meydana gelen Hakem olayı, Amr b. Âs' ın kıvrak zekası sayesinde Muâviye b. Ebû Süfyan'ın (H.40-61/M.661- 680) halife olmasını sağlamıştır.

Muâviye b. Ebû Süfyan'ın halife olmasıyla birlikte İslam Tarihinde Emevîler diye adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır (Bozkurt, 2006, s.9). Muâviye'nin devlet başkanlığına oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesi hilâfeti saltanat sistemine dönüştürmüştür. Bunun akabinde Yezid'in (H.60-64/M.680-684) halifeliğini reddeden H. Hüseyin kendisine destek veren Şiiler ile görüşmek üzere Kûfe şehrine doğru yola çıkmış ancak kendisine destek vereceğini söyleyen Şiiler tarafından yalnız bırakılmış ve (10 Muharrem 61/10 Ekim 680) tarihinde Kerbela'da birçok aile fertleriyle birlikte öldürülmüştür (Apak, 2012, s.18-19). H. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesinden sonra H. Ali ve oğullarının hakkını aramak ve intikamlarını almak için girişilmiş ilk hareket, Tevvâbun (tövbe edenler) olarak bilinir (Bozkurt, 2016, s.14-15). Kerbela olayı dağınık halde bulunan Şiilerin bir araya gelmesine ve ortak bir hedef etrafında hareket etmelerine neden olmuştur.

Emevî Devleti'nin iktidarı süresinde himayesinde bulunan halkın çoğunluğu Emevî yönetiminden şikayetçiydi. Emevîlere göre Muâviye, Allah'ın halifesi; oğlu Yezid, bütün dindarların çobanı idi. H. Ali'yi kendi halifeleri Muâviye'ye karşı geldiği gerekçesiyle lanetliyorlardı (Vloten, 2017, s.36). Özellikle Yezid'in halife olmasıyla beraber meydana gelen Kerbela vak'ası, H. Muhammed'in vefatı ve ilk üç halife döneminden sonra hilafet makamının saltanat sistemine çevrilmesi, Emevîlerin İslamiyet'e yeni girenlerden zorla vergi alması, Arap üstünlüğünün ön plana çıkarılması... gibi sebepler muhâlefetin giderek artmasına ve Emevî Devleti'nin yıkılışına zemin hazırlamıştır.

Emevî idaresinden rahatsız olan Haşimoğullarına mensup Alioğulları ve Abbasoğulları bu süre içerisinde birlikte hareket ederek, Emevî Devleti'ne karşı propaganda çalışmalarını etkin bir şekilde sürdürmüşlerdir. Bu gizli propaganda döneminde "er-Rızâ min Âl-i Muhammed"

Küntaş, K.

söylemi yani Peygamber ailesinden razı olunan kişi sloganı kullanılmış, bu yöntemle Abbasoğulları, Alioğullarının desteğini büyük ölçüde sağlamıştır (Karabiber, 2009, s.284).

Bir taraftan gizli propaganda süreci devam ederken Alioğullarının gerçekleştirmiş olduğu (H.122/M.739) Zeyd b. Ali ve (H.125/M.742) Yahya'nın ayaklanmalarına Muhammed b. Ali b. Abdullah, Abbasoğullarının kesin bir şekilde bu harekete katılmamalarını istemiştir (Atalan, 2005, s.188). Abbasoğullarının bu isyanlara destek vermemesi ile anlaşılmaktadır ki Abbasoğulları, Alioğullarını hilâfete ulaşabilmek için bir basamak olarak kullanmıştır. Nitekim gizli propaganda sürecinden sonra faaliyetlerini açıktan yürütmeye başlamışlar ve iktidâr mücadelesinde Alioğullarını saf dışı bırakmışlardır. Bu durum Abbâsi ihtilâlinin oluşum sürecinden sonra Alioğullarının, Abbasoğullarına karşı sık sık isyan etmesine sebep olacaktır.

Abbasi Daveti ve Propaganda Süreci

Abbâsi Devrimi, Hz. Peygamber' in amcası Hz. Abbas'ın torunlarından Muhammed b. Ali liderliğinde başlamış olup, 32 yıl kadar süren bir faaliyet sonucunda Emevî Devleti'nin otoritesinin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır (Bozkurt, 2016, s.17). Abbâsilerin Emevî rejimine karşı gizli daveti döneminde hilâfetin Haşimoğullarının ve Ehl-î Beyt'in hakkı gibi genel sloganlar kullanılmış, bu şekilde Alioğulları başta olmak üzere Ehl-î Beyt'e bağlılığı olan kişileri etrafında toplamayı amaçlamışlardır. Abbâsiler yaptıkları propagandalarda ihtilâlin kimin adına olduğunu hiçbir şekilde söylememişlerdir (Ömer, 2006, s.193). Abbasoğullarının kullandığı bu sloganda davetin Alioğulları adına yapıldığı sanılmış ancak bir süre sonra gizli yapılan davet açığa çıkınca davetin Abbasoğulları adına yapıldığı ortaya çıkmıştır.

Hz. Abbas, ilk Müslüman olmaması sebebiyle kendisini hilâfete aday göstermemiş ve iktidârın Haşimoğullarının hakkı olduğuna inandırmaya çalışmıştır. Haşimoğullarıyla aynı soydan olan Alioğulları ve Abbasoğulları arasındaki ilişkiler, Ali b. Ebû Talib'in torunu Ebû Haşim'in (H.99/M.117), imâmet hakkını Abbasoğullarına devrettiği zamana kadar iyi sürerken, Abbâsilerin hilâfette hak iddia etmeleri bu ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur (Atalan, 2005, s.184).

Muhammed b. Hanefiyye, Alioğullarının hilâfet mücadelesi karşısında herhangi bir eyleme karışmaktan kaçınmasına rağmen bu durum Muhtar es-Sekâfi tarafından istismar edilmiş (Ötenkaya, 2017, s.72), Muhtar Muhammed b. Hanefiyye'nin beklenen mehdi olduğunu ardından onun Peygamber olduğunu dile getirmiştir. Muhtar es-Sekâfi bu hareketi ile imâmeti el-Fâtımî (Hasan-Hüseyn) kolundan Muhammed b. el-Hanefiyye'ye geçirmiştir. Muhammed b. el-Hanefiyye'nin (H.81/M.700) vefat etmesi ile yerine oğlu Ebû Hâşim geçmiştir. Ebû Hâşim'in (H.97/M.715 veya H.98/M.716) vefat etmesi ile kendisine inanan taraftarları, her

biri belli bir şahsın imâmetine inanan belirli gruplara ayrılmışlardır. Bu gruplar içerisinde en önemlisi Ebû Hâşim'in vefat etmesiyle imâmetin Ali evlâdından Abbâsi evlâdına geçtiğini iddia etmişlerdir (Ömer, 2006, s.194-195).

İlk dönem tarihçilerinden pek çoğu Ebû Haşim'in vasiyeti ile imâmetin Abbasoğullarına geçtiğini kabul etmektedirler. Bunlardan Belâzûrî (v.279/892) şu bilgileri aktarmaktadır:

Süleyman b. Abdülmelik (H.96-99/M.715-717) halife olunca Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed el-Hanefiyye Şam'a gelerek Şia'dan birkaç kişi ile birlikte huzuruna çıktı. Ebû Hâşim, huzura girince konuşması ve zekasıyla Süleyman b. Abdülmelik'i hayrete düşürdü. Sonra oradan ayrıldı. Süleyman onunla birlikte bir rehber gönderdi. Rehber, Ebû Hâşim'i gittikleri yoldan uzaklaştırarak bir çadırın yanına götürdü. Burada onu öldürmek için hazırlık yapmış bir bedevi vardı. Ebû Hâşim bedeviden süt istedi. Bedevinin verdiği zehirli sütü içince hastalandı. Humeyme'de bulunan Muhammed b. Ali'nin yanına gitti. Bir müddet sonra da orada öldü. Belâzûrî'ye ait ikinci bir rivayette ise Ebû Hâşim, Muhammed el-Abbâsi'ye şöyle demektedir: "Ey amcamın oğlu! Gerçekten biz imametini bizim olacağını zannediyorduk. Artık şüphe kalmamış ve net bir şekilde anlaşılmıştır ki imam sensin, babam değil. Ve ardından kendisine ait belgeleri ona verdi ve taraftarlarının isimlerini birer birer saydı. "

Ya'kûbîde vasiyet rivayeti konusunda Belâzûrî'yi desteklemektedir ve bu konuyla ilgili şöyle demektedir:

Ebû Hâşim zehri içtikten sonra, "beni amcamın oğlu Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ın yanına götürün!" dedi. O esnada Ebû Hâşim, eş-Şerât bölgesinde idi. Hemen onu Humeyme'de bulunan Muhammed'in yanına götürdüler. Onun yanına varınca, "Ey amca oğlu! Ben öleceğim. Babamın bana şu vasiyeti ile birlikte sana geldim. Bu vasiyetin içerisinde emrin (hilâfetin) sana ve oğullarına geçeceği bildirilmektedir. Artık zaman ve alameti gelmiştir. Onun için çalışmanız gerekmez." dedi.

Tâberi'nin rivayeti ise, özü itibarıyla önceki rivayetlerle uyumaktadır. Rivayetinde şöyle demektedir: "*Ey amcamın oğlu ! Ben bir şeyler biliyorum; onu sana aktaracağım. Fakat, onu kimseye söyleme! İnsanların beklenti içerisinde olduğu bu iş (hilâfet), sizindir. "* (Ömer, 2006, s.198).

Bu tarihçilerin yanı sıra İbn Sâ'd, İbn Habib, İbn Kuteybe, Mesûdi gibi önemli tarihçiler, Ebû Hâşim'in vasiyetini doğrulamaktadırlar. Ebû Hâşim'in bu vasiyeti doğrultusunda hilâfet hakkı Alioğullarından Abbasoğullarına geçmiştir. Abbasoğulları hilâfette meşrû bir hakka sahip olmuşlardır.

Muhammed b. Ali, Humeyme'de Emevîlere karşı isyan harekâtını başlatan ilk kişi olarak bilinir. Humeyme'yi ihtilâl merkezi olarak belirleyen Muhammed b. Ali, Horasan'ı ise propaganda sahası olarak belirlemiştir. Emevî yönetimine karşı muhâlefetin merkezi olan Kûfe ise Horasan ile Humeyme arasında irtibat merkezi olmuştur (Apak, 2012, s.25-26). Horasan'da etkin olan Şiilerin bulunması, bölgenin merkezden uzak olması, Emevî yönetiminden rahatsız olan mevâlinin burada bulunması ihtilâl ve propaganda merkezi olarak bu bölgelerin seçilmesini etkilemiştir.

Abbâsi davetinin öncüsü olan Muhammed b. Ali ölünce yerine oğlu İbrahim geçmiştir (Karabiber, 2009, s.285). İmam İbrahim döneminde Ebû Müslim, Horasan'a "Muhammed ailesi" nin vekili olarak gönderilmiştir (Bozkurt, 2016, s.69). Ebû Müslim'in Horasan'a lider

Küntaş, K.

olarak atanması ile Abbâsi ihtilâli başka bir sürece girmiştir. İmam İbrahim, Ebu Müslim'e yolladığı bir mektup ile daveti açıktan yaymasını istemiş ve gizli davet süreci açıktan yapılmaya başlanmıştır. Ebû Müslim, propagandacılara, kendi karşıtlarından saldırı gelmesi halinde kendilerini korumalarını ve "Allah'ın düşmanları" ile savaşmalarını emretmiştir. Ebu Müslim'in, Emevîleri "Allah'ın düşmanları" olarak ilan etmesi bu sürece kışkırtıcı bir nitelik kazandırmıştır (Bozkurt, 2016, s.75-76). Ebû Müslim mücadele döneminde yanında bulunan kişileri belirli sınıflara ayırmamış, yanında mücadele edecek kişileri sadece baba adı ve hangi şehirden olduğuna dair kayda geçirmiş, Mevâli-Arap askerlere verilen maaşları eşit hale getirmiştir. Bu şekilde Emevî döneminde yapılan eşitsizliğin önüne geçmiş ve yanındaki kişilerin memnuniyetini kazanmıştır (Bozkurt, 2016, s.114).

Muhammed b. Ali'nin öncülüğünde yapılan ihtilâl süreci, Ebû Müslim'in aktif katılımı ile başarıya kavuşmuş ve Emevî Devleti'nin otoritesi ortadan kaldırılmıştır.

Hilafet Meselesinde Alioğulları ile Abbasoğulları Arasında Ortaya Atılan İddialar

Abbâsiler iktidara gelince "Akrebûn" meselesini sadece "Beni Abdülmüttalib" ile sınırlandırmış ve Emevîleri bunun dışında tutmuşlardır. Ebû'l-Abbâs es-Seffâh kendisine yapılan biat töreninde yaptığı konuşmada Hz. Peygamber'e olan akrabalığına özellikle vurgu yaparak er-Rızâ min Al-i Muhammed'den kastın kendileri olduklarını imâ eden uzunca bir hutbe okumuştur (Karabiber, 2009, s.290). Davud b. Ali'de konuşmasında Seffâh'la paralellik arz eden konular üzerinde durmuş, "...Peygamberimiz Muhammed'den kalan mirasımızı bize ulaştıran Allah'a hamd olsun. " diyerek, Abbâsilerin hilâfetini, Hz. Muhammed'den kendilerine kalan mirasa bağlamış, buna bağlı olarak da " hilâfetin sonuna kadar Abbasoğullarında kalacağını" ilan etmiştir (Bozkurt, 2006, s.19). Nitekim Abbasoğullarının politik propagandaları, (H.100/M.720-721) yıllarında darp edilen sikkelerde de hilâfeti kendi hakları olarak gördüklerini göstermektedir (Ötenkaya, 2017, s.174).

Abbâsiler hilafeti kendi hakları olarak görürlerken Şiâ, kutsal şecerenin asıl kaynağı olarak Fâtımî'yi öne sürerek, Muhammed b. el-Hanefiyye kanalıyla hak iddia etmişlerdir. Abbasoğulları ise ne kadar soylu olurlarsa olsun kadınların "neseb" in kaynağı olarak kabul edilmeyeceğini ve baba yokluğunda amcanın baba yerine geçtiğini bu nedenle Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbâs'ın, Hz. Peygamber'in ailesinin en önemli üyesi olduğunu vurgulamıştır (Sharon, 2006, s.55-56).

Abbasoğullarından Mansûr'un hilâfetinin başlarında ortaya koymuş olduğu gerekçeler, Alioğullarının hilâfette hak iddia etmelerini çürütecek niteliktedir. Mansûr'un bu konuda belirttiği görüşler şu şekildedir:

"Hz. Ali'nin babası Ebû Tâlib, asla İslam'ı kabul etmedi ve Müslüman olmadan öldü. Oysa Hz. Abbâs sadece bir Müslüman değildi, aynı zamanda bir amcaya yaraşır bir biçimde Peygamber'in danışmanı ve rehberi idi. Hz. Ali'nin yönetimde özel bir irsi hakka sahip olduğu kabul edilemez; aksine Hz. Peygamber'in en önemli sahabeleri Hz. Ömer'in şûrasında ona karşı Hz. Osman'ı tercih etmişler ve onu görmezden gelmişlerdir. Alioğulları iktidara geldikleri zaman bile yönetimi idare edememişler ve oğlu Hz. Hasan para karşılığında hilâfeti Muâviye'ye vermiştir. Arap ve Müslüman toplum, anne tarafından gelen bir soya dayandırılan miras hakkını kabul etmemektedir. Hz. Abbâs onun varisi olmaya daha layıktır. Ama illa bir fark aranacak ise o da Hz. Abbas'ın Müslüman olmasıdır" (Sharon, 2006, s.82-83).

Hz. Ali taraftarları Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile amcası Hz. Abbâs'ın babalarının bir annelerinin farklı olduğunu, oysa Hz. Ali'nin babası Ebû Tâlib'in, Peygamber'in iki taraftan da öz amcası olduğunu söylemişlerdir. (Sharon, 2006, s.86). Amcası Hz. Abbâs, Hz. Peygamber'e karşı Mekkeli müşrikler ile Bedir Savaşı'na katılmış olmasına rağmen yeğeni Hz. Muhammed'i Akâbe'de korumaya çalışmışsa da İslam'ı kabul etmemesi onun konumunu zayıflatırken, Hz. Ali'nin İslam'ı kabul eden ilk kişiler arasında olması, Hz. Peygamber'in hayatını kurtarmak için canını ortaya koyması, Hz. Ali taraftarları tarafından öne atılan gerekçelerdendir (Sharon, 2006, s.88).

Memûn dönemine bakıldığı zaman ise Alioğullarının gönlünün alınmaya çalışıldığı görülmektedir. İlk olarak hilâfet merkezini Bağdat'tan alarak Hz. Ali taraftarlarının yoğun olarak yaşadığı Merv'e taşımıştır (Akoğlu, 2011, s.65). Alioğullarının gönlünü alıcı yeni bir karar ise Hüseyini ailesi reislerinden Ali b. Mûsa'yı "er-Rızâ min Âl-i Muhammed" diye isimlendirerek (27 Ramazan 201/18 Nisan 817) veliaht tayin etti. Ancak bu durum karışıklıklara sebep olmuş, Memûn bu karışıklığı ortadan kaldırmak adına Alioğullarının rengi olan yeşil elbiseyi çıkarmış ve siyahı tekrar giyerek Bağdat'a ulaşmıştır. Böylece karışıklık ortadan kalkmıştır. Halife, Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Fâtuma'ya bırakmayı reddettiği Fedek arazisini, hukukçuların da desteğini almak suretiyle (H.210/M.828) Alioğullarına vermeye karar vermiştir. Hz. Ali'nin (H.212/M.827) diğer sahabelere göre daha üstün daha faziletli olduğu düşüncesi ilan edilmiştir (Akoğlu, 2011, s.67-68-69). Alioğulları haklarını arama maksadıyla pek çok Şii şâirin desteğini almış, bu şairler aracılığıyla da'vetlerini yaymışlardır. Buna karşılık Abbasilerde aynı şekilde şairler vasıtasıyla halifelik haklarını savunmuşlardır. (Hasan, 1991, s.451-452).

Abbâsi Devleti, kuruluş aşamasından sonraki süreçte Alioğullarının gönlünü almaya yönelik çalışmalar yapmışlarsa da bu durum hilâfette hak iddia eden Alioğullarını tatmin etmemiş ve onların ayaklanmalarına sebep olmuştur. Bu ayaklanmaların temelini oluşturan fikri yapılanmalar isyanların çıkmasında önemli bir yere sahiptir.

Şiiler'i İsyana Götüren Fikri Yapılanmalar

Küntaş, K.

Müslümanlar için ideal bir toplum Hz. Peygamber'in devlet teşkilâtı olarak görülür iken Şiiler için ise bu durum Hz. Ali'nin imamlığı ile mümkün olabilirdi (Ötenkaya, 2017, s.599). İranlılar Halifelige karşı bir Arap fırkası olarak Şiiliğe destek vermişlerdir (Daftary, 2006, s.140). Şiileri isyana götüren sebepler içerisinde fikri yapılanmalar önemli rol oynamaktadır. Bu yapılar Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu fikirleri Hz. Ali'nin tarafını tutan farklı fırkalar meydana getirmiştir.

İslam'ın ilk mezhep hareketi olarak bilinen Hâricilik, Irak'ta Ali b. Ebû Tâlib (M.656-661) ile Muâviye (M.661-680) arasında devam eden uyuşmazlıkla başlamış ve Emevî-Abbâsi halifeliklerine karşı olan imamların bu fikirleri devrimci fırkaların oluşmasına yol açmıştır (Daftary, 2006, s.141). Bunlarda ilki olan Keysâniyye, Muhammed b. Hanefiyye'nin imam ve mehdi olduğunu iddia eden ilk aşırı Şii grupların ortak adıdır. Keysân, Hz. Ali ve Hz. Hasan'ı dışlayarak Muhammed b. Hanefiyye'yi halef ve vasii tayin etmiştir. H.67/M.687 yılında ortaya çıkan Şii Muhtar hareketi Keysâniyye olarak bilinmeye başladı. Keysâniyye'ye bağlı önemli fırkalar ortaya çıkmıştır. Bunlardan Muhtâriyye; Hz. Ali'nin ölümünden sonra Muhammed b. Hanefiyye'nin imam olması gerektiğini benimseyen Muhtar'ın ilk ve asli grubudur (Öz, 2002, s.362-363). Hâşimiyye grubunun ana fırkası, Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın torununun oğlu Muhammed b. Ali'yi, Ebû Hâşim'in imamlık varisi olarak kabul etmişlerdir (Daftary, 2006, s.144).

Râvendiyeye göre Hz. Peygamberi'nin vefatından sonra imâmet, verâset yoluyla en yakın akraba olan amcası Hz. Abbâs'ın soyundan devam etmiştir. Ancak Mansûr döneminde Râvendilerin elebaşları hapsedildiği için, Râvendiler onu imâmeti ve hilâfeti gasp etmekle suçlamışlardır (Öz, 2002, s.363). 729'da Amr b. Yezid adlı Hıdaş lakablı bir dâi aşırı öğretiler ortaya attığı için (H.117/M.736) idam edilmiştir. Ebû Müslim'in (H.137/M.755) öldürülmesi ile İran topraklarında kalabalık Hürremi gruplar tarafından isyan niteliğinde faaliyetler başlamıştır (Daftary, 2006, s.144). Hürremi topluluklar arasında Müslümiyye olarak ortaya çıkan bu grup, Ebû Müslüm'in öldürülmesi ile ayaklanmalar çıkarmışlardır. Hürremiyye'nin faaliyetleri Babek el-Hürremi döneminde en zirve noktadaydı. Bu isyanlar Abbasi idaresini zor durumda bırakmıştır (Daftary, 2006, s.146-147).

Abbasiler, diğer Şii oluşumlarına nazaran İmâmiler ile dostâne ilişkiler geliştirmişlerdir. Câfer-i Sâdık döneminde Keysâniyye ve Zeydiyye'nin aksine farklı bir anlayış meydana gelmiştir (Ötenkaya, 2017, s.612). Diğer bir önemli fırka olan Zeydiyye, İran dünyasında ayrılıkçı bir harekât olarak ortaya çıkmıştır. Zeydiyye, İmâmiyye'ye zıt olarak inkılapçı bir hareket olarak ortaya çıktı ve Zeydi imamları zamanın meşrû olmayan yöneticilerine karşı isyan edilmesini bekleyen kişiler oldular (Daftary, 2006, s.150). Câfer-i Sâdık'ın en büyük oğlu İsmâil soyundan gelen imamlar aracılığıyla yönetilen İsmâili dava, devrimci hareket

olarak şekillenmiştir. İsmâîli dâiler, gittikleri her yerde Alioğullarının meşrû haklarının Emevî ve Abbâsiler tarafından gasp edildiği propagandasını yapıyorlardı (Ötenkaya, 2017, s.613). İsmâîli hareketi, (H.285/M.899) yılında büyük bir ayrılma göstermiş, Fâtımî halifeliğinin gelecekteki kurucusu olan Abdullah el-Mehdi, İsmâîli imamlığını kendisi ve veliahtları için talep etmişti. Fâtımî halifelerini kabul etmeyen karşıt görüşler ise Karmâtiler olarak ortaya çıkmışlardır (Daftary, 2006, s.152-153).

Abbasilere Yönelik Ortaya Çıkan Şii İsyanları

Alioğullarından Abbâsilere ilk karşı çıkma hareketi, Hz. Hasan kolundan Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye (Muhammed b. Abdullah) tarafından başlatılmıştır (İpek, 2002, s.12). Abbâsi hilâfeti süresince Muhammed b. Abdullah Abbâsilere biat etmemiş, bu durum özellikle Mansûr döneminde büyük bir tehlike olarak görülmüş ve Mansûr, Muhammed b. Ali'nin peşine düşmüştür (Hasan, 1991, s.428). Muhammed b. Ali (H.154/M.762) Mansur'a karşı muhalefetini ilan etmiş ve iki taraf arasında yapılan mücadele sonunda Muhammed b. Ali öldürülmüştür (İpek, 2002, s.22).

Muhammed b. Ali'nin öldürülmesinden sonra İbrahim b. Abdullah Mansûr'a karşı Basra'da ayaklanmıştır (Hasan, 1991, s.435). İbrahim bir ay gibi kısa bir sürede Basra, Ahvâz, Fars, Vâsıt, Kesker, Kirmân, Medâin, Sevâd şehirlerini ele geçirmiştir (Zorlu, 2001, s.269). İsa b. Muhammed komutasındaki hilâfet ordusu ile İbrahim b. Abdullah'ın ordusu (26 Zilkâde, H.45/M.76) Bahrama'da karşılaştılar. İbrahim b. Abdullah başlangıçtaki başarısına rağmen ileriki safhada yanlış taktiğinden dolayı yenilgiye uğramış ve öldürülmüştür (İpek, 2002, s.43).

Hüseyin b. Ali b. Hasan'ın isyanı Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye isyanından sonra çıkan ikinci büyük isyandır (Uyar, 2003, s.213). Medine valisinin Hasan b. Muhammed b. Abdullah'ın da içinde bulunduğu birkaç kişiyi içki sebebiyle cezalandırması isyanın temel sebebinin oluşturmaktadır (İpek, 2002, s.49). Fah vadisinde Abbâsi ordusu ile Alioğullarının yapmış olduğu mücadelede Hüseyin b. Ali öldürülmüştür. Bu savaş Kerbela'dan sonra, en şiddetli savaş olarak görülmüştür (Hasan, 1991, s.444).

Fah olayına katılan İdris b. Abdullah b. Hasan, bir müddet saklandıktan sonra Kuzey Afrika'ya kaçmış ve burada İdrisi Devleti'ni kurmuştur (İpek, 2002, s.54). Yahya b. Abdullah, (H.176/M.792-793) Deylem'de ayaklanmıştır. Etrafında toplananların sayısı giderek artmıştır (Uyar, 2003, s.225). Harun er-Reşid'in Yahya üzerine ordu göndermesi üzerine Yahya b. Abdullah sulh talebinde bulunmuştur. Ancak daha sonra gizli bir şekilde örgütlenmeye çalışmasından dolayı hapsedilmiş ve bir süre sonra da öldürülmüştür (İpek, 2002, s.66-67). Bunların yanı sıra İbn Tabataba, Muhammed b. Cafer, Zeyd b. Musa b. Cafer, İbrahim b. Musa(el-Kâzım)'nın da isyanları olmuş ancak yapılan bu faaliyetler etkisiz hale getirilmiştir.

Sonuç

Abbâsiler, hilâfet hakkını kazanma sürecinde uygulamış oldukları propagandalarına Haşimoğulları adı ile genel bir anlam yüklemiş, bu şekilde faaliyetlerinde ciddi bir şekilde destek görmüşlerdir. Ancak bir süre sonra açık bir şekilde hilâfet hakkının kendilerinde olduğunu savunmuşlar ve Alioğullarını hilâfette saf dışı bırakmak istemişlerdir. Abbasoğullarının hilâfet davasının en meşrû dayanağı Ebû Hâşim'in hilâfeti kendilerine devretmesidir. Bunun yanı sıra Alioğullarının meşrutiyet haklarını çürütecek birçok tez ortaya atmışlardır.

Abbâsi Devleti'nin, kuruluş aşamasından sonraki süreçte Abbasoğulları, Alioğulları ile akrabalık bağları olduğunu belirtmiş ve Alioğullarına karşı maddi ve manevi destek olmalarına rağmen Alioğulları hilafetteki hak davalarından vazgeçmemişler ve bunun için faaliyetlerini etkili bir şekilde sürdürmüşlerdir. Özellikle Hz. Ali'nin vefatından sonra ortaya çıkan birçok fırka, farklı gruplar altında hilâfetin Hz. Ali'nin soyundan gelenlere ait olduğu ile ilgili birçok davet çalışmaları yürütmüş ve bu şekilde Şii yanlısı birçok kişiyi etraflarında toplamışlardır. Abbasi dönemi sürecinde Şii kaynaklı ortaya çıkan birçok isyan, Abbâsiler tarafından bastırılmış, böylece Abbâsiler başta birlikte hareket ettikleri Alioğullarını saf dışı bırakmışlardır.

Kaynakça

- Akoğlu, M. (2011). Tarihsel Arka Plan Bağlamında Me'mun Dönemi Abbasi Yönetiminin Alioğulları Politikaları. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2, 55-74.
- Apak, A. (2012). *İslam Tarihi 4*. Ensar Yayıncılık: İstanbul.
- Atalan, M. (2005). Abbasi Da'veti Sürecinde 'er-Rıza Min Âl-i Muhammed' Söylemi. *İslam Araştırmaları Dergisi*. 18(2), 183-191.
- Bozkurt, N. (Mayıs 2006). Abbasilerde İktidarın Meşruiyeti Üzerine Bir Analiz. *Din ve Siyasal Söylem Abbasi Devleti'nin Meşruiyet Kavgası*. (Der. C. Zorlu). İnsan Yayınları: İstanbul.
- Bozkurt, N. (2016). *Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali*. Ankara Okulu Yayıncılık: Ankara.
- Daftary, F. (2006). Emeviler Döneminde ve Abbasilerin İlk Dönemlerinde İran, Horasan, ve Mâverâünnehir'deki Mezhebi ve Milliyetçi Hareketler. (Çev. Dr. Mehmet Atalan). *Kelam Araştırmaları*. 4(2), 139-158.
- Hasan, İ.H. (1991). *İslam Tarihi 2*. Kayhan Yayıncılık: İstanbul.

İpek, A. (2002). Abbasiler Döneminde Âl-i Beyt-Hilafet İlişkileri(762-815). Ekev Yayınları: Kars.

Karabiber, N. K. (2009). Erken Dönemde Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Farklılaşma Süreci; Abbasoğulları-Alioğulları Örneği. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. 26, 55-74.

Ömer, F. (Mayıs 2006). Abbasilerin Siyasi Emellerinin Tarihi Kökleri. Din ve Siyasal Söylem Abbasi Devleti'nin Meşruiyet Kavgası. (Der. C. Zorlu), İnsan Yayınları: İstanbul.

Ötenkaya, Y. (June 2017). Emevilere Karşı Abbasi Muhalefetinin İlk Evreleri. Journal of History Studies. 9(2), 595-620.

Ötenkaya, Y. (October 2017). Modern Müsteşriklerin Erken İslam Dönemi Hakkında Franksiyonel Analizleri Şia'nın Teşekkülü. Cappadocia Journal of History and Social Sciences. 9, 171-188.

Öz, M. (2002). Keysaniyye. TDV İslam Ansiklopedisi 25: Ankara.

Sharon, M. (Mayıs 2006). Abbasi Daveti'nin Kökenleri İdeolojik Arka Plan. Din ve Siyasal Söylem Abbasi Devleti'nin Meşruiyet Kavgası. (Der. C. Zorlu). İnsan Yayınları: İstanbul.

Uyar, G. (2003). Siyasi ve İctimai Hayatta Ali-Fatıma Evladı(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Vloten, G.V. (2017). Arap Hakimiyeti Şia ve Mesih Akideleri. (Çev. M.Said Hatipoğlu). Otto Yayınları: Ankara.

Zorlu, C. (2001). Abbasilere Yönelik Dini ve Siyasi Akımlar. Ankara Okulu Yayınları: Ankara.

Extended Abstract

After the death of the Prophet Hz. Mohammad, Muslims went to the election of a caliph to manage their existence. The issue of the Caliphate, which became competitive with the death of the Prophet Hz. Mohammad, It ended shortly after Abu Bakr was caliph. After the caliphate of Hz. Abu Bakr, Hz. Omar, Hz. Osman, Hz. Ali was the caliph. However, the martyrdom of Hz. Osman caused confusion in the period of the caliph Hz. Ali. After the death of Hz. Ali, the Umayyad period came into being with Muawiyah b. Abu Sufyan who passed to the caliphate. Hz. Hussein, did not accept the caliphate of Yazid, who son of Abu Sufyan, and this situation caused the emergence of such a big event as the Karbala case. The majority of the people complained about the administration of the Umayyad State. The issue of the caliphate between Muawiyah b. Abu Sufyan and Hz. Ali, taking tax from muslim Arabs by force and the conversion of the caliphate system into the sovereignty system were effective in increasing the reactions against the administration. Especially with Karbala case, the discomfort against Umayyad administration has come to the fore and caused secret structures.

Alioğulları and Abbasoğulları, who were disturbed by this administration, acted together during this time. In this secret propaganda period, "er-Rızâ min Âl-i Muhammed" the slogan of the Prophet family was adopted and Abbasoğulları used the Alioğulları population and supported many people. However, Abbasoğulları, who succeeded in the secret propaganda process, wanted to put the Alioğulları out of their hands by saying that they had the right of caliphate during their rule.

Even in this secret propaganda process, they did not interfere with the rebellion activities of Alioğulları against the Umayyads and They left Alioğulları alone in this process. Abbasoğulları used Alioğulları as a step in this study. The Abbasid Revolution began under Mohammad b. Ali's leadership and ended with the disappearance of the Umayyad State. Abbasids, did not say who the right of the Caliphate in their propaganda. They only used general slogans such as Haşimoğulları and Ehli Beyt's right to gather many people around them. Relations between Alioğulları and Abbasoğulları, Ali b. Abu Talib's grandson Abu Hashim (H.99 / M.117), until the time when he handed over the Caliphate to the Abbasids, These relations was disturbed with the Abbasids' claim to the Caliphate. Abbasids, after this process have entered the fight for the caliphate.

In the process of the Khilafah struggle, Muhtar al-Sekafi was called Muhammad b. With the proclamation of the Mehdi, İmammat, was passed to Mohammad b. Al Hanafiyya. After the Muhammad b. Hanafiyya, his son Abu Hasim was succeeded. With the death of Abu Hashim, groupings emerged. The most important of these groups claim that Abu Hashim gave the caliphate to Abbasids. Important historians such as Belazuri, Yakubi, Taberi, Ibn

S'ad, Ibn Habib, Ibn Kutaybe and Masoud confirm this claim. Muhammad b. Ali, known as the first person to initiate the rebellion movement in Humayme. During the Propaganda process, he continued its activities in areas away from the center and in areas where the Shiite density is high. When Mohammad b. Ali died, his son Abraham took his place. After this process, Abraham, appointed Abu Muslim as the leader of Khorasan. With the arrival of Muslim in Khorasan, the revolution movement entered a faster process. After this process, the propaganda process was started to be made publicly. In this process, Abu Muslim was engaged in provocative activities against Umayyad. Due to his tolerance policy, he provided many supporters around him. After the end of Umayyad rule, Abbasids have read a sermon who declared that the Caliphate had their rights. In this sermon, Hz. Abbas, to be the uncle of Hz. Muhammad, Abu Muslim's Caliphate right from the Aliogulları transfer of the right to Abbasids was shown among the important reasons. They also put forward many arguments to refute the claims of the Aliogul's. While Shia claimed that the Caliphate belonged to the Fatimid branch, the Abbasids stated that women would not be accepted as the continuation of the line. For this reason, they showed Hz. Abbas, as the closest person to Hz. Mohammad. As a result of the allegations made by the Abbasids, this struggle have eliminated the Aliogul's. Although Abbasoğulları made efforts to win the hearts of Alioğullari after this period, Alioğulları did not give up their rights cases. After this period, they continued their activities against Abbasids actively. After the death of Hz. Mohammad, a number of Muslims in the issue of the Caliphate asked Hz. Ali to be Caliph. Along with the death of Ali, peoples saw the right to caliphate in the continuation of Hz. Ali's lineage. During this process, the various parties in the name of Alioğulları continued their work And they made many propaganda that the Caliphate was the right of the Alioguls. They took many people who supported Ali during this invitation process. The people who supported this invitation have made many riots against the Abbasid rule. Babek rebellion, especially in these uprisings, left the Abbasid administration in a very difficult position and brought the Abbasid State to the risk of collapse. Many rebellions against the Abbasid State were suppressed and the things that threatened the Abbasid State were eliminated.